

TUDOMÁNYOS ÉLET / SCIENTIFIC LIFE

A Regionális Kutatások Központjának harminc éve Sikerek és kudarcok egy új tudományágazat megteremtésében

Thirty years of the Centre for Regional Studies Successes and failures in the creation of a new scientific discipline

HORVÁTH GYULA

HORVÁTH Gyula: tudományos tanácsadó, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Pécs; horvath@rkk.hu

KULCSSZAVAK: Regionális Kutatások Központja, Magyar Tudományos Akadémia, regionális tudomány, tudományos stratégia, tudománypolitika

ABSZTRAKT: A Magyar Tudományos Akadémia 1984-ben új kutatóközpontot alapított több, korábban regionális kutatásokat végző tudományos műhelyből. A Regionális Kutatások Központjának három évtizedét, kutatási és publikációs eredményeit, a nemzetközi kutatóhálózatban játszott szerepét, területfejlesztési tanácsadói működését foglalja össze a tanulmány. Az intézet alapításkor megfogalmazott missziója a regionális tudomány meghonosítása volt. Az intézet kutatóinak kezdeményezésére jöttek létre e tudományágazat különböző fórumai: a Tér és Társadalom folyóirat, a Területi és Települési Kutatások könyvsorozat, az akadémiai bizottság, a Magyar Regionális Tudományi Társaság, egyetemi tanszékek és képzési szakok. A kutatási portfólió állandó elemei a térfejlődési folyamatok törvényszerűségeinek feltárása, a modern területfejlesztő erők hatásmechanizmusainak alakulása Európában és Magyarországon, a vidéki elmaradottság összetevőinek elemzése, a területpolitika cél-, eszköz- és intézményrendszerének a vizsgálata, a többszintű kormányzás és a területi fejlődés kapcsolata és a regionalizmus voltak.

Gyula HORVÁTH: scientific advisor, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs; horvath@rkk.hu

KEYWORDS: Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, regional science, research strategy, science policy

ABSTRACT: The Hungarian Academy of Sciences (HAS / MTA) created a new research centre in 1984 by merging several academic or scientific workshops then engaged in regional research. This paper seeks to review the 30 years of life of the Centre for Regional Studies, focusing on its results in terms of research and publications, its role in international research networks and its work as a consultant in the field of spatial development. The activities of a research institute cannot, however, be isolated from the overall situation of both its immediate and general environment, and so, as we summarise the distinct phases of these thirty years, the affinity of national science policy, of central and local spatial decision-making agencies and of other stakeholders towards regional research are also discussed.

Among the factors which contributed to the original foundation were the notable spatial development profile of the Transdanubian Institute of the Hungarian Academy of Sciences in Pécs in the 1970s, the personal charisma of the internationally renowned regional scientist, György Enyedi, who was appointed Head of the Institute in 1983, the efforts towards decentralisation then gaining ground in Hungarian intellectual life, several technocrat-politicians at both county and national levels and also the far-sighted leadership of the HAS at the time.

The declared mission of the Centre for Regional Studies at the time of its foundation was the familiarisation with regional science. A variety of forums for the discipline were organised by the Institute's research fellows: the journal Space and Society (Tér és Társadalom), the series of publications entitled Spatial and Settlement Research, the Academic Committee and the Hungarian Regional Science Association. Among the permanent features of the research portfolio we should highlight the identification of common elements of and within spatial development processes, the evolution of the forms of activity of modern driving forces of spatial development in Europe and Hungary, analyses of the factors behind the general backwardness of rural areas, investigations into the system of objectives, instruments and institutions of spatial policy and also the relationship between multi-level governance, spatial development and regionalism.

The Institute can boast nearly 8,000 scientific publications, and, among those, some 600 books and 1,500 international and foreign-language publications illustrate the scientific contributions of the researchers of the Institute. Further, the English-language series of "Discussion Papers" – published since 1986 – has propagated regional science internationally through no fewer than 94 regular and 14 special issues. These studies have generated several hundred academic citations in international scientific journals.

Over the last twenty years the Institute has participated in 15 EU-funded multilateral research cooperations, in six EU Framework Programmes, four Espon, and eight Phare-Interreg programmes.

The achievements of regional science in Hungary have been recognised throughout Europe, and there has also been considerable demand for new networking ways in Central and Eastern Europe.

The author also identifies failures and describes their causes. The centralisation of the research network of the HAS after 2010 entailed the loss of financial autonomy and dealt a severe blow to the autonomy of science in general. The author concludes by declaring that, based on a community of experienced, internationally competitive scientists with a strong commitment to the Institute's mission and its scientific results, the Institute will be able to pursue efficient and profitable scientific work in the future in line with international trends of regional development research. However, in order to guarantee the efficient long-term development of the Institute, a higher degree of operational autonomy is required.

Bevezetés

Három évtizede működik Magyarország egyetlen vidéki akadémiai társadalomtudományi kutatóintézete. E harminc év az ország mozgalmas időszaka volt. A társadalmi berendezkedés változásának számos következményén kívül a tudo-

mánypolitikai gyakorlat, a területi fejlődés kérdései iránti érdeklődés, az európai integrációhoz való csatlakozás is hatással volt a kutatóintézet tevékenységére. A folyamatosan megjelenő kihívások állandó válaszokat követeltek. Szerves fejlődés körülményei között egy intézmény a válaszokat szűkebb és tágabb működési környezetének közreműködésével és támogatásával képes körültekintően megfogalmazni. Ha azonban a partnerek – a tudománypolitika szereplői, a tudomány finanszírozói, a kutatási eredmények kedvezményezettjei – aktív együttműködésére nem mindig számíthat, akkor önmagának kell a közmegegyezéssel elfogadott minták felhasználásával szerkezetét, tudományszervezési filozófiáját, kutatási portfólióját meghatároznia. Ennek a megoldásnak természetesen vannak kockázatai, ugyanakkor a nagyrészt saját erejére támaszkodó kutatói közösség identitása erős lesz, és győzelemre méltó eredményeket képes elérni.

Az alapítást meghatározó tényezők

Az 1980-as évek első felében már sok jel mutatott arra, hogy a hatalmi rendszer átalakításra szorul. A területi egyenlőtlenségek társadalmi és gazdasági fejlődést akadályozó erejének mérséklésére a 1968-as gazdaságirányítási reformok keretében fogalmaztak meg koncepciókat, országos kutatási programok is indultak.¹ A szellemi élet különböző területein nagy számban jelentek meg munkák az ország egyes vidékein tapasztalható elmaradottság és az urbanizáció hatásainak bemutatására.²

A Regionális Kutatások Központjának megalapítása több tényező szerencsés egybeesésének köszönhető.

Az *első tényező* a Dunántúli Tudományos Intézet élén bekövetkezett változás volt. Az intézet korábbi kutatási profilját átalakító igazgató, a nemzetközileg elismert alkotmányjogász, Bihari Ottó akadémikus 1982-ben meghalt. Az intézet vezetésével a szintén nemzetközi szaktekintélyt, regionális kutatót, Enyedi György akadémikust bízták meg. Enyedi több éves oktató- és kutatómunkát végzett francia, egyesült államokbeli és lengyel egyetemeken és kutatóintézetekben, nemzetközi tudományos társaságok vezető tisztségviselője volt, aktív szerepet játszott a nemzetközi regionális kutatások irányainak kialakításában is. Széles körű tapasztalatra tett szert multidiszciplináris témák művelésében. Ahhoz a kelet-közép-európai vezető kutatói csoporthoz tartozott, amelynek tagjai a nyugati tudományossággal fenntartott intenzív kapcsolataik révén fontos következtetésekre jutottak a térben egyenlőtlen fejlődésről, a településhálózat átalakulásának anomáliáiról, „*expressis verbis*” megkérdőjelezték a központi tervgazdálkodás, a helyi-regionális adottságokkal nem számoló gazdaságpolitika hatékonyságát.

A *második tényező* a területi és településfejlődés nemzetközi kutatási kapacitásainak nagymértékű bővülése volt. Az 1970-es években a fejlett ipari orszá-

gokban a földrajzi egyenlőtlenségek kiéleződtek, a fordista nagyipari központok hanyatlása és az új térformáló hajtóerők megjelenése számtalan megválaszolható kérdést vetett fel. Az Európai Unió is ez idő tájt fogalmazta meg a majdani kohéziós politika alaptételeit és kezdeményezett vizsgálatokat a régiók gazdasági és társadalmi erőforrásainak feltárására, a területi különbségek okainak magyarázatára. Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban nagy számban indultak kutatási programok a társadalom és a gazdaság térszerkezetének tanulmányozására, új elméletek, eszközök és intézmények gazdagították a tudományt és a társadalomirányítás gyakorlatát. A térhez kötődő tudományos problémák kutatására és oktatására intézetek, tanszékek szerveződtek. A regionális tudományos publikációk száma megsokszorozódott, monográfiák, könyvsorozatok, új folyóiratok jelentek meg. A ma kiadott folyóiratok nagy részét a fellendülés szakaszában alapították. A kutatási témák spektruma is jelentősen bővült, új irányzatok alakultak ki.

A magyar területi kutatások intézményesülését elősegítő *harmadik tényező* az előbb említett kormányzati döntéseket követő jogi, szabályozási, gazdaságfejlesztési feladatok tudományos megalapozásának igénye volt a központi államigazgatási szervek részéről. A helyi-területi autonómia korlátozott feltételeinek a megjelenése több megye és város vezetőjét önálló fejlesztési koncepciók kidolgozására ösztönözte, illetve döntéseik megalapozásához a helyi folyamatok és a regionális környezet alapos ismeretére is támaszkodni kívántak. E téren Magyarország a KGST tervezési irányultságú területi koncepcióját csak részben követte, politikáját a területfejlesztés szereplőinek együttműködésén nyugvó nyugat-európai gyakorlattal igyekezett ötvözni. Ez utóbbi paradigmának a politikai elit köreiből is voltak elkötelezett hívei. Romány Pál megyei első titkár, Gajdócsi István megyei tanácselnök Kecskeméten, Nagy József megyei első titkár és Dányi Pál megyei tanácselnök-helyettes Pécsen, Becsei József megyei tanácselnök-helyettes Békéscsabán energikus támogatója volt a területfejlesztési kutatásoknak és azok gyakorlati alkalmazásának.

S végül *negyedik tényezőként* a Magyar Tudományos Akadémia stratégiai szemléletű vezető tisztségviselőinek a szerepét kell megemlíteni. Szentágothai János elnök, Láng István főtitkár és Kulcsár Kálmán főtitkár-helyettes a Regionális Kutatások Központjának létrehozását a tudomány decentralizálásának irányába tett lépésnek tekintették, és az akkor még szerényebb kapacitásokkal működő vidéki egyetemekkel való együttműködést szorgalmazták. A későbbi elnök, Berend T. Iván is nagy figyelemmel kísérte a regionális kutatásokat.

E tényezők kölcsönhatásának eredményeképpen alakult meg 1984-ben a pécsi Dunántúli Tudományos Intézet, a Földrajztudományi Kutatóintézet békéscsabai osztálya, kecskeméti csoportja, budapesti területfejlesztési osztálya egyesüléséből az MTA Regionális Kutatások Központja (RKK), majd rövidesen Győrben, Szombathelyen, Miskolcon létesültek kutatócsoportok a megyei és a városi szervek finanszírozásában.³

A tudományos építkezés stratégiája

A kutatóhálózat egységes tudományos, működési rendszerének kialakítása és az új tudományágazat fejlődését szolgáló intézmények és orgánumok megszerzése jelentette az első évek feladatait. A kutatói kar multidiszciplináris összetétele, a különböző korosztályok jelenléte (a 30–35 év közötti korosztály nagy súlyt képviselt), a tudományos témák sokszínűsége, a térben szétszórt elhelyezkedés összetett és rugalmas tudományirányítási eszközök alkalmazását kövevelte meg. A Regionális Kutatások Központja nem a Dunántúli Tudományos Intézet korábbi működési elveit alkalmazta mechanikusan, hanem új, a hálózatos formának megfelelő szervezetiirányítási megoldásokat dolgozott ki. Az irányítás alapelve a decentralizáció volt és maradt az intézeti önállóság 2012. évi felszámolásáig. Az 1998-ban végrehajtott szervezeti változások (a Dunántúli és az Alföldi Tudományos Intézet mellé a Nyugat-magyarországi és a Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Intézet megszerzése) a tudományos és pénzügyi jogkörök további decentralizálását eredményezték.

Az intézet hosszú távú kutatási stratégiája a kezdetektől a regionális tudományos értékek gyarapítását, az európai tudományos térségbe való integrálódást, a regionális tudomány egyetemi képzési szakká fejlesztését és a helyi-területi közösségek stratégiaalkotó tevékenységének támogatását foglalta magában. A 2000-es évek legelején a határokon túli magyar területi kutatások támogatása jelent meg új stratégiai célkitűzésként. A regionális tudomány szervezeti kereteinek megteremtésével a területi fejlődés és fejlesztés témakörében jelentős alapkutatási bázis jött létre, amely az európai és a hazai folyamatok elemzésével folyamatosan eredményekkel és információkkal látta el a magyar területfejlesztés döntési centrumát, a területi önkormányzatokat és esetenként a gazdasági szereplőket.

A *kutatási tematika* kezdetben multidiszciplináris képet mutatott. Az interdisziplináris szemléletmód térnyerésében a kutatói együttműködések elmélyülése és a tudományágazati eredmények szintetizálásának igénye, módszertani és tudományszervezési tényezők játszottak szerepet. A komplex térségi problémakörök vizsgálati módszertana és az elért eredmények fokozatosan regionális tudományi jelleget öltöttek. Ezzel párhuzamosan folytak elméleti kutatások is, azonban ezek nem kellő súlya rendszeres vitatéma volt a tudományos programok összeállítása során.

A kutatási portfólió állandó elemei a térfejlődési folyamatok törvényszerűségeinek feltárása, a modern területfejlesztő erők hatásmechanizmusainak alakulása Európában és Magyarországon, a vidéki elmaradottság összetevőinek elemzése, a területpolitika cél-, eszköz- és intézményrendszerének a vizsgálata, a többszintű kormányzás és a területi fejlődés kapcsolata és a regionalizmus voltak. E témacsoportokban számos új eredmény született. Lássunk néhányat!

- A kelet-közép-európai és a magyar területi fejlődés a nyugat-európaihoz hasonlóan, de jelentős időbeli késéssel zajlik, a településszerkezet saját

tosságai és a történelmi előzmények következtében a fejlődési tényezők megnyilvánulási formái eltérőek is lehetnek.

- A posztindusztriális piacgazdaságok területi fejlődését erőteljesen befolyásoló tercier ágazatok elhelyezkedésében a városhálózat minőségének és szerkezetének van meghatározó jelentősége. Az ipar térbeli újjászervezésének a fejlett szolgáltatások fejlesztésével kell párosulnia.
- A vidéki elmaradott térségek jövedelemtermelő és népességmegtartó ereje folyamatosan csökken, a markáns területi különbségek akadályozzák a kedvezőbb helyzetű térségek fejlődési lehetőségeit is. A területfejlesztés részeként értelmezett vidékfejlesztés alapos lokális ismereteket és differenciált megoldásokat igényel.
- Az Európai Unió strukturápolitikai szabályai alkalmazásának nemzeti területfejlesztési politikába kell ágyazódnia, s ennek a szabályozási és intézményi szerkezetben is tükröződnie kell. A térségi fejlesztési koncepcióknak komplex és az összehasonlítás eszközeit alkalmazó tudományos helyzetfeltáráson kell nyugodniuk.
- A regionális fejlődés és az igazgatási intézményrendszer között szoros összefüggések mutatkoznak, a kormányzás különböző szintjei között racionális és hatékony munkamegosztásra van szükség a szubszidiaritás és a decentralizáció elvének alkalmazásával.
- Az unitárius magyar államszervezet a 20. században képtelen volt modellváltásra, a hatalommegosztásban sem a központi, sem a területi szervek nem voltak érdekelték, a decentralizációs koncepciók a redistribúció mértékének csekély jelentőségű módosításával igyekeztek a reformok látszatát kelteni. A korszerű és versenyképes területi-gazdasági szerkezet új térbeli kerete az erős nagyvárosi központok köré szerveződő, intézményekkel és pénzügyi autonómiával rendelkező régió lehet a decentralizált állammodellben.

A területi kutatási eredmények közlésére az intézet 1987-ben megalapította a *Tér és Társadalom* című folyóiratot, 1988-ban *Területi és Települési Kutások* címmel könyvsorozatot indított. A kutatók ötévente kollektív jubileumi monográfiákban összegezték eredményeiket.⁴ Az intézetben született publikációk száma megközelíti a nyolcezret, ezen belül 600 könyv és 1500 külföldi és idegen nyelvű közlemény fémjelzi az intézet kutatóinak szakirodalmi munkásságát.⁵ A regionális tudomány nemzetközi megismertetését szolgálja az 1986-tól megjelenő angol nyelvű *Discussion Papers* sorozat, amelynek 94 kötete és 14 különszáma jelent meg. E dolgozatokra több száz hivatkozás található nemzetközi folyóiratokban.

A kutatási eredmények megvitatását és terjesztését, a területi gondolkodás fejlesztését szolgálták az intézet rendszeresen szervezett konferenciái. Nagy számú elméleti és gyakorlati szakember vett részt a kétévente megrendezett falukonferenciákon, az ötévente esedékes Alföld-kongresszusokon, a regionalizmussal és az európai fejlesztéspolitikával foglalkozó tematikus konferenciá-

kon. Az intézet egységei is számos konferenciát, szemináriumot és műhelybeszélgetést szerveztek kutatási programjaik keretében.

Az intézet tudományos stratégiájának másik kulcseleme a *nemzetközi regionális tudományi vérkeringésbe* való bekapcsolódás volt. Az 1980-as évtizedben európai és egyesült államokbeli műhelyekkel kialakított bilaterális kapcsolatok segítették a fiatal kutatógeneráció nemzetközi tájékozódását és tapasztalatszerzését, majd az 1990-es évek derekától az Európai Bizottság kutatási programjaiban való részvétel és a Magyarország uniós csatlakozásával összefüggő nemzetközi projektekhez való kapcsolódás volt e tevékenység középpontjában. Az intézet az elmúlt két évtizedben tizenöt EU-finanszírozású multilaterális kutatási konzorciumban, hat EU-keretprogramban, négy ESPON-és nyolc Phare-Interreg-programban vett részt.

Az MTA Regionális Kutatások Központja az európai regionális kutatási hálózat elismert tagjává vált. Az intézet profiljának markáns eleme lett a kelet- és délkelet-európai térség regionális folyamatainak kutatása. Az intézetnek kiterjedt európai kapcsolatrendszere alakult ki, valamennyi kelet-közép-európai ország, Oroszország és Szerbia akadémiai regionális tudományos műhelyeivel együttműködési szerződés alapján folytat közös kutatásokat. Az intézet több nagy visszhangot kiváltott nemzetközi konferenciát rendezett.⁶ Az európai kutatási térségben megszerzett elismerésnek tulajdonítható, hogy a Regional Studies Association 2010-ben Pécsen rendezte meg éves kongresszusát, amelyen 650 résztvevő mutatta be kutatási eredményeit.

A regionális tudomány eredményei hasznosításának harmadik fontos stratégiai színtere az *egyetemi képzés*. A regionális gazdaságtani és politikai graduális, majd mester-, posztgraduális és PhD-képzések programjait legelőször a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara fogadta be. A képzési tervek a Leeds-i, a Sheffield-i, a Las Palmas-i és a Párizs VIII. Egyetem közreműködésével az unió Tempus-programja támogatásával készültek. A posztgraduális szak 1989-ben, a mesterképzés 1994-ben, a PhD-program 1996-ban indult. Ezek tapasztalatait is hasznosítva a győri Széchenyi István Egyetemen, a gödöllői Szent István Egyetemen és a Debreceni Egyetemen alapítottak regionális tudományhoz kapcsolódó szakokat és programokat. A regionális tematika hivatalosan a Magyar Akkreditációs Bizottságnak a regionális és környezeti gazdaságtan szakot elfogadó döntése nyomán vált az egyetemi képzés szerves részévé. E szakokon – a posztgraduális képzést is figyelembe véve – kb. 1500 hallgató szerzett diplomát.

A negyedik állandó stratégiai tényező a *regionális és települési szakdokumentumok* (tervek, stratégiák, koncepciók) kidolgozása, a terület- és településfejlesztési tanácsadás. Az intézet új kutatási programok kezdeményezésével – az intézményesült területfejlesztés időszakában – hatással volt a területpolitikai stratégia alakítására, később időszzerűvé váló kérdések kutatásával segítette a regionális cselekvést. A területfejlesztési kutatások eredményeit hasznosító országos joganyagok és dokumentumok közül az alábbiak emelhetők ki:

- az 1996. évi területfejlesztési törvény és későbbi módosításai,
- országgyűlési határozat az Alföld fejlesztéséről,
- országos területfejlesztési koncepció,
- az Európai Unió csatlakozási szerződésének 21. fejezete,
- az első és a második nemzeti fejlesztési terv.

Az ország valamennyi régiójában folytatott vizsgálatok eredményei elősegítették a regionális fejlesztések komplex megalapozását. Az intézet által kezdeményezett regionális programok, tudományos rendezvények hozzájárultak a *regionális partnerség erősítéséhez a gazdaság szereplőivel*. A Paksi Atomerőművel és a győri Audi Hungaria Motor Kft.-vel való együttműködés egyaránt szolgálta a vállalatok, az adott térség és a regionális tudomány fejlődését. Az intézet kezdeményezésére hozta létre a Paksi Atomerőmű a Duna-Mecsek Területfejlesztési Alapítványt, amely a nagyvállalat társadalmi felelősségvállalásának területi kiterjesztésére szolgált másutt is alkalmazható modellt.

Az intézet közfeladatainak sorában a *Kárpát-medencei magyar regionális tudomány fejlesztése és e nagytérség települési, regionális gazdasági és társadalmi viszonyainak az elemzése, értékelése* is fontos helyet foglal el. A regionális tudomány szervezett jelenléte a magyar közösségek lakta térségekben versenyelőnyt jelenthet. E nemzetstratégiai megfontolás indította el a határon túli magyar regionális kutatási műhelyek szervezésének programját a 2000-es évek legelején.

E koncepció eredményeként kialakultak a Kárpát-medencei regionális kutatóhálózat alapjai, a hálózatos együttműködés formai keretei. Az RKK által szervezett képzési programok, konferenciák, műhelytalálkozók, a Pécsi Tudományegyetem doktori iskolájában részt vevő hallgatók ösztönözték a határon túli regionális tudományi műhelyek szerveződését. Ma öt városban – különböző szervezettségi fokon – több mint hetven kutató és egyetemi, főiskolai oktató, gyakorlati szakember gyarapítja a magyar regionális tudomány eredményeit. E program keretében jelenik meg a *Kárpát-medence régiói* című sorozat, amelyben hét határon túli nagytérségről készült 21. század eleji tudományos igényű helyzetkép.

Az intézet dolgozta ki a *Regionális együttműködés kohéziós szerepéről és a regionális tudomány kapcsolatairól Közép-Európában* című nyilatkozatot 2005-ben, amelyet Magyarország, Szlovákia, Románia és a Vajdaság területfejlesztési miniszterei írtak alá.

A tudományos közösség több évtizedes munkájának köszönhetően az intézet szellemiségében és infrastruktúrájában modern kutatóintézet volt, amely versenyképes európai „tudományos termékeket” állított elő, és ahol kooperatív, csak a teljesítmények által hierarchizált viszonyok domináltak. A kutatási programok közös döntések alapján, esetenként a területfejlesztési szereplők közreműködésével születtek. Az intézet különböző földrajzi egységei között horizontális műhelyek szerveződtek, ezek a belső intézeti kohéziót erősítették. A magyar regionális tudomány eredményei elismerést váltottak ki Európa-szerte, a hálózatos modell működése iránt nagy volt az érdeklődés Kelet- és Közép-Eu-

rópában. A bizalom és egymás eredményeinek kölcsönös megbecsülése a kutatások eredményességének fontos összetevője volt.

Jelen és jövő

2010-től a Regionális Kutatások Központjának működésében zavarok jelentkeztek. Ezek kialakulása több okkal magyarázható. Először: a regionális kutatások eredményeinek felhasználásában érdekelt helyi-területi szervek fejlesztési önállósága a közigazgatás centralizálása miatt korlátok közé szorult. Másodsor: a területfejlesztés súlytalan szakpolitika lett a központi államigazgatásban. Harmadsor: a költségvetési intézményeket sújtó elvonások az akadémiai támogatások további csökkenéséhez vezettek, az elnyert pályázati források folyósítása gyakran nagy késésekkel történt. Az intézet – a többi akadémiai intézményhez hasonlóan – nehezen volt finanszírozható. Negyedsor: az egyetemeken a forráselvonások miatt az új szakok iránti figyelem visszafogottá vált, a mester- és PhD-képzésre jelentkezők száma lecsökkent. Ötödsor: a Magyar Tudományos Akadémia intézményhálózatának átszervezése kedvezőtlenül érintette a tudományos stratégia megvalósítását.⁷ Az intézeti átszervezések uniformizált módon, alapos helyzetértékelés nélkül zajlottak le, tudományági sajátosságokat, tudományszervezési adottságokat nem vettek figyelembe.⁸

Az intézet 2010-ben elfogadott ötéves kutatási stratégiája, amely a korábbi elemek minőségének fejlesztését fogalmazta meg, 2012-ben – a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont létrejöttével – hatályát veszítette. A Regionális Kutatások Intézetének kompetenciatárából kikerültek azok az irányítási eszközök, amelyekkel a nemzetközi és hazai tudományos piacokon erősíteni tudta versenyképességét. Tudományos szakkönyvtára – amely a regionális kutatási irodalom fő hazai gyűjtőhelye – is elveszítette önállóságát. A magasan kvalifikált kutatók egy része nyugdíjba kényszerült. A decentralizált működés szinte valamennyi feltétele, a gazdálkodásban, tudományszervezésben kipróbált korszerű, sikeres módszerek alkalmazásának lehetőségei megszűntek. Veszendőbe ment huszonöt év tudományszervezési eredményeinek nagy része.

Az átszervezések pozitív eredményeként ígért finanszírozási biztonság nem vált valóra. A külföldi partnerek – amelyek esetenként versenytársak is az európai kutatási piacon – anyagi kondícióihoz képest az intézet lemaradása tovább fokozódott.⁹ A pénzügyi és a tudományos döntések szétválasztása a tudományirányítás komplexitását számolta fel, gyengítette a tudományszervezés hatékonyságát. Nem érvényesült a Regionális Kutatások Központjának alapításakor alkalmazott általános vezetéstudományi alaptétel sem, miszerint új típusú szervezet kialakítása esetében nem az abban részt vevő egyik intézmény megoldásait kell a többi szereplőre ráerőltetni, hanem a megváltozott feltételeknek megfelelő új módszereket kell alkalmazni.

A jövő szempontjából azonban biztatónak kell tekintenünk azt, hogy a regionális tudomány előtt új feladatok állnak Európa-szerte.¹⁰ A 2008-as gazdasági válságot követő korszakban a térformáló erők újfajta kombinációival és fejlesztési modelljeivel lehet a gazdasági növekedést fenntartható pályára állítani. A strukturális intézkedéseknek és a kohéziós politikának erőteljesebben kell a nemzeti és a regionális sajátosságokra támaszkodnia, a településszerkezeti adottságokra tekintettel kell lennie. Ennek következménye a decentralizált fejlesztéspolitika hatókörének bővülése.

A sikerek nem tölthetik el meglegedettséggel, a kudarcok nem kedvetleníthetik el a kutatói közösséget. Az elmúlt harminc év tapasztalatait alaposan elemezni kell, azokból tanulni érdemes. A számvetés eredménye egyértelmű: a Regionális Kutatások Intézetét a három évtized eredményei, tudományszervezési gyakorlata egyértelműen feljogosítja arra, hogy a jövőben is a nemzetközi regionális kutatások fő áramlataihoz kapcsolódjon, a hazai és a kelet-közép-európai modernizáció regionális összefüggéseit az európai kihívások mérlegelésével tárja fel, a regionális tudomány valamennyi elemét fejlessze. Az intézet hosszú távú feladatait azonban csak a működési és a tudományos autonómia magasabb fokán lesz képes hatékonyan megoldani.

Jegyzetek

- 1 A magyar kormány 1971-ben határozatot fogadott el a területfejlesztési irányelvekről és az országos településhálózat-fejlesztési koncepcióról. Az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének diszciplináris átalakítása 1973–1974-ben a területfejlesztési tudományos megalapozását szolgálta. Az intézeti témacsoportok *A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos vizsgálata* című országos kutatási főirányhoz kapcsolódtak. A régiók és agglomerációk vizsgálatának célja olyan társadalmi, gazdasági és természeti folyamatok, valamint a köztük lévő összefüggések feltárása volt, amelyek a körzetek (régiók, agglomerációk) társadalmi-gazdasági életének hosszú távú fejlesztését alapozták meg.
- 2 A Szépirodalmi Kiadó gondozásában 1970-ben újraindított Magyarország felfedezése sorozatban az elsők között jelent meg Lázár István: *Kiált Patak vára* (1974), Tüskés Tibor: *Nagyváros születik* (1975), Végh Antal: *Erdőháton, Nyíren* (1975), Csák Gyula: *A szikföld sóhaja* (1977), Miskolci Miklós: *Város lesz csak azért is* (1980). Az ország különböző térségeinek fejlődési gondjait, az ország főváros-központúságát, egyes tevékenységek területi elhelyezkedésének anomáliáit bemutató szociográfiák, riportok és esszék az értelmiségi közbeszéd vitatémái között szerepeltek (lásd többek között Bihari 1981; Hallama 1980; Lázár 1980).
- 3 A rendszerváltozást követően az intézeti osztályokat támogató megyei és városi tanácsok megszűntek. Az új önkormányzatok nem igényelték programjaik szakmai megalapozását, a korábban kötött együttműködési megállapodások hatályukat veszítették. Az intézet válaszul előtt állt: vagy megszünteti ezeket az egységeket, elbocsát másfél tucat, szakmai érdemeket szerzett fiatal kutatót, felhagy a tudományépítő stratégiával, vagy pedig új forrásokat kutat fel. Az új kormányzati szerkezetben megjelent Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium és a Pénzügyminisztérium megbízásai, külföldi kutatási források és az OTKA pótolta a megszűnt forrásokat. A rendszerváltozás első éveinek nehézségeit követően helyi kezdeményezésre Debrecenben, Szolnokon és Székesfehérváron új kutatócsoportok is létesültek. Mára azonban ezek és a korábban megnyitott szombathelyi és miskolci kutatócsoportok megszűntek.

- 4 A Területi és Települési Kutatások sorozatot 1996-ig az Akadémiai Kiadó, 1997-től Studia Regionum címmel a Dialóg Campus jelentette meg. E monográfiák – amelyek többsége akadémiai értekezések, doktori munkák alapján készül – a vezető kutatók többéves egyéni tudományos tevékenységének eredményeit tükrözik, a területi kutatások művelésének és oktatásának nélkülözhetetlen alapmunkái. 2012-ig e sorozatban 37 kötet jelent meg. Az intézeti kutatók tudományos programjainak eredményeit közlő gyűjteményes monográfiák közül ehelyütt csak a jubileumi köteteket említem: Barta, Beluszky, Földi, Kovács (2010); Barta, G. Fekete, Szörényiné Kukorelly, Timár (2005); Hajdú (1993, 1999); Horváth, Rechnitzer (2000).
- 5 Az intézeti publikációkat lásd: Sziráki (2004); http://www.rkk.hu/hu/publikaciok/a_kutatok_szakirodalmi_munkassaga.html.
- 6 A nemzetközi konferenciák anyagait feldolgozó tudományos gyűjtemények: Gál (2001); Hajdú, Horváth (1994); Horváth, Hajdú (2011); Pálné Kovács, Scott, Gál (2013).
- 7 A változások előnytelen következményeit egyértelműen fogalmazza meg Kornai János (2012): „az élet szépsége abban áll, hogy sokfélék vagyunk. Nem kell okvetlenül mesterségesen egy akolba terelni több kutatóműhelyt, több iskolát – még akkor sem, ha különállásuk esetleg többletköltségekkel jár. Mindegyiknek megvan a saját múltja, saját hagyománya, saját kollektív emlékezete; nehéz időket együtt éltek meg, és kialakult a közösségi érzetük. A hidegfejú technokratikus átszervezések összeforrott közösségeket vernek szét, szervezeteket fosztanak meg saját múltjuktól, és helyükbe mesterségesen alakítanak ki új idegen környezeteket.”
- 8 Az átszervezés során még az is felmerült, hogy a regionális tudomány léte kétségbe vonható. Vezető akadémiai hivatalnok tette fel a kérdést: ha már a politika nem kíván a régiókra hangsúlyt fektetni, mi értelmük van a regionális kutatásoknak? Enyedi György (2011, 1514.) a 2012. évi akadémiai közgyűlésre időzített röpiratában a regionális tudomány feladatait így összegezte: „A regionális tudomány azt vizsgálja, hogy a társadalom területi egyenlőtlenségeit milyen tartós folyamatok formálják. (...) A területi egyenlőtlenségek politikai feszültségeket keltenek. Ezért az egyenlőtlenségek mérséklése kiemelten fontos s jelentősen finanszírozott cél. Ám a beavatkozások csak akkor lehetnek eredményesek, ha hosszú távon érvényesülnek, s nem a tüneteket, hanem a hosszú távú folyamatokat próbálják befolyásolni. Ezek leírása, vizsgálata, a területpolitikai beavatkozások előkészítése a regionális tudomány feladata.”
- 9 2013-ban az egy kutatóra eső magyar költségvetési forrást lengyel társadalomtudományi intézetek átlagosan 30 százalékkal, német és brit kutatóintézetek három-négyszeresen haladták meg. A külföldi kutatóintézetek 60–80 kutatót foglalkoztatnak. Ez tekinthető optimális létszámnak. A költségvetési elvonások előtti kondíciók az RKK-ban a lengyel intézetekkel összehasonlítva kedvezőbbek voltak. Utalni érdemes arra, hogy a közgazdaságtani skáláhozadékok sem a tudományos, sem a felsőoktatási intézmények esetében mechanikusan nem lehet alkalmazni. E szférákban a profitorientált vállalkozásoktól eltérően nem jellemző cél az alacsonyabb egységköltség elérése a kereslet növekedésének eredményeként. Az optimális méretet a kutatóintézetek esetében nem költséghatékonysági szempontok alapján kell meghatározni (vö. Bélyácz 2014).
- 10 Enyedi György (2010, 400–401.) stratégiai végrendeletének is tekinthető egyik utolsó munkájában ezt írta: „Első feladatnak egy új paradigma koncepcionális kimunkálását tartom. A sok évtizedes területfejlesztési rutin – melyet a fiatal korosztály is követ – nem veszi kellően figyelembe a globalizált gazdaság mai átalakulását. A korábban bevált – vagy legalábbis alkalmazott – vizsgálati s alkalmazási eljárások nem egyszerűen azért eredménytelenek, mert rosszul alkalmazzuk, hanem mert nem napjaink jellemző területi-társadalmi folyamatait próbáljuk befolyásolni. Ezért úgy vélem, hogy a fő alapkutatói feladat: a gazdaság térbeli fejlődése új modelljének (modelljeinek) felvázolása. Természetesen hasznos a jelenlegi alapvető belső ellentmondások vizsgálata s feloldásuk módozatainak kimunkálása (pl. az ágazati széttagoltság mérséklése, a források és döntések decentralizálása, a beavatkozások téregységeinek tisztázása). Az alapkutatásnak azonban nem a jelen gyakorlati problémáinak megoldására kell választ adnia – ez a fejlesztő s alkalmazott kutatások feladata – hanem olyan új társadalmi-gazdasági folyamatok felvázolása a célja, melyek a jövőben bontakoznak ki, a jövő problémáit okozzák, ezzel a jövő gyakorlati problémái gyors megoldásának adják meg az alapját.”

Irodalom

- Barta Gy., Beluszky P., Földi Zs., Kovács K. (szerk.) (2010): *A területi kutatások csomópontjai*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- Barta, Gy., G. Fekete, É., Szörényiné Kukorelly, I., Timár, J. (eds.) (2005): *Hungarian spaces and places: Patterns of transition*. Centre for Regional Studies, Pécs
- Bélyácz I. (2014): *Bevezető előadás. A felsőoktatási intézmények versenyképessége idehaza és a világban konferencia*. MTA IX. Osztálya, Budapest, 2014. május 14.
- Bihari O. (1981): Társadalomtudomány az egész országnak. *Jelenkor*, 2., 169–174.
- Enyedi Gy. (2010): A terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos tudományos kutatások fő irányai és feladatai. *Területi Statisztika*, 4., 395–408.
- Enyedi Gy. (2011): Mi a regionális tudomány? *Magyar Tudomány*, 12., 1514.
- Gál, Z. (ed.) (2001): *Role of the regions in the enlarging European Union*. Centre for Regional Studies, Pécs
- Hajdú, Z. (ed.) (1993): *Hungary: Society, state, economy and regional structure in transition*. Centre for Regional Studies, Pécs
- Hajdú, Z. (ed.) (1999): *Regional processes and spatial structures in Hungary in the 1990's*. Centre for Regional Studies, Pécs
- Hajdú, Z., Horváth, Gy. (eds.) (1994): *European challenges and Hungarian responses in regional policy*. Centre for Regional Studies, Pécs
- Hallama E. (1980): Egyvárosú ország. *Élet és Irodalom*, április 19.
- Horváth, Gy., Hajdú, Z. (eds.) (2011): *Regional transformation processes in the Western Balkan Countries*. Centre for Regional Studies, Pécs
- Horváth Gy., Rechnitzer J. (szerk.) (2000): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- Kornai J. (2012): Központosítás és kapitalista piacgazdaság. *Népszabadság*, január 28.
- Lázár I. (1980): Fal(u)ra borsó. *Élet és Irodalom*, március 8.
- Pálné Kovács, I., Scott, J., Gál, Z. (eds.): *Territorial cohesion in Europe*. Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs
- Sziráki Zs. (szerk.) (2004): *A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja munkatársainak szakirodalmi tevékenysége 1984–2003*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs